

פרק ב' - נסיונותיו של קהלת (2)

הרב אלחנן סמט

כפי שאמרנו בשיעור הקודם, לפני הנסיונות של קהלת מובאת כבר המסקנה, והיא אומרת לקורא שלא יהיו לו ציפיות ממה שנאמר בהמשך. הנסיון הראשון של קהלת הוא ההבחנה שבין חכמה ודעת, לבין הוללות וסכלות. כלומר, קהלת מחפש את היתרון שבחכמה והדעת על פני ההוללות והסכלות. בשיעור הקודם אמרנו שהנסיון הראשון עוסק בחכמה פילוסופית, ומסקנת קהלת היא שחכמה זו מביאה רק צער ומכאוב. הנסיון השני הוא הפוך - שקיעה בהוללות ובסכלות. קהלת בדק את יתרון החכמה והדעת, וכשגילה שאין יתרון כזה, הלך לקצה השני - חיי הוללות. אך קהלת מבטל גם את הנסיון הזה. הנסיון השלישי הוא מזיגה של שני הנסיונות הקודמים, ואין בו מסקנה לעת עתה. הסיבה לכך היא שבאופן כללי קהלת סובר שמזיגה של ערכים סותרים הוא דבר נכון, וכך הוא אומר בכמה פעמים בהמשך המגילה. קהלת ממליץ על אחיזת ההפכים, ולא בהליכה בקיצוניות אחת. זהו לא פתרון גמור, אך בינתיים קהלת לא שולל את הדבר לגמרי.

הנסיון הרביעי עוסק ברוכשנות. בפירוט רב קהלת מתאר את בניין עשרו, שכולל רכוש רב, וגם מותרות. קהלת לא רק קונה רכוש בשביל הרכוש עצמו, אלא כדי שיוכל לנהל חיי מותרות ותענוגות. בשלב הראשון אורח החיים הזה נראה חיובי: "כִּי לִבִּי שָׁמַח מִכָּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי" [יא]. אך מיד אחר כך יש תפנית: "וּפְנִיתִי אֲנִי בְּכָל מַעֲשֵׂי שְׁעֵשׂוֹ יְדֵי וּבְעֲמַל שְׁעַמְלָתִי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וְרֵעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמַשׁ" [יא]. בנסיון הזה המסקנה הסופית עומדת בסתירה לדברים הקודמים. תחילה ליבו שמח בכל עמלו, אך מיד אחר כך הוא פונה לצד השני ומסיק דבר הפוך - ואין כל הנמקה להיפוך זה. בנסיון הקודם אין מסקנה, ובנסיון הזה ישנה תפנית שאינה מוסברת - והדברים מצריכים בירור. חוסר הברירות הזו יוצרת איזשהי דרמה, ובנסיון הבא יתקבלו התשובות לשאלות ששאלנו.

כעת אנו מגיעים לנסיון החמישי, שגם הוא עוסק בחכמה. אלא שבנסיון הקודם קהלת עסק בחכמה ו**בדעת** - כלומר חכמה פילוסופית. אך פה קהלת עוסק בחכמת חיים. חכמת חיים פירושה לנהל את החיים בצורה נכונה. זו חכמה שהתנ"ך מדבר מאוד בשבחה, וספר משלי עוסק כמעט רק בחכמה הזו. ספרות החכמה בתנ"ך ובעמי הקדם הייתה ספרות של עצות לאדם כיצד לנהל את חייו. החכמה כוללת עצות כיצד לנהל את החיים מבחינה פרקטית, וגם מבחינה מוסרית. בדרך כלל בתנ"ך הגישה אל המוסר היא אלוקית. כלומר יש להיות מוסרי מכיוון שכך ציווה הקב"ה. אך בספרות החכמה הגישה אל המוסר היא יותר תועלתנית. החכמה אומרת שאם נבחן את הדרך המוסרית, נגיע למסקנה שמצד התועלת האישית יש ללכת בדרך הזו.

בנסיון החמישי לא מדובר על אינטליגנציה, אלא בחכמה של ניהול החיים. המסקנה בנסיון הראשון הייתה שלילת החכמה, ואילו בנסיון החמישי ישנה אמירה בשבח החכמה ביחס לסכלות. הכסיל הוא כמו עיוור שהולך בחושך, אך חיי החכם מוארים. מבחינה זו המסקנה החיובית בנסיון זה דומה לנסיון הרביעי. והנה גם פה ישנה תפנית, אך בניגוד לנסיון הקודם - פה התפנית מוסברת:

(יד) הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֵאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בְּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיִדְעָתִי גַם אֲנִי שִׁמְקָרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת כָּלָם:
(טו) וְאֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרָה הַכְּסִיל גַם אֲנִי יִקְרָנִי וְלָמָּה חֲכַמְתִּי אֲנִי אֲזִ יוֹתֵר וְדַבַּרְתִּי בְּלִבִּי

שָׁגַם זֶה הֶבֶל: (טז) כִּי אֵין זְכוּרֹן לְחֶכֶם עִם הַפְּסִיל לְעוֹלָם בְּשִׁפְכֹר הַיָּמִים הַבָּאִים הַפֶּל נִשְׁכַּח
וְאֵיךְ יָמוּת הַחֶכֶם עִם הַפְּסִיל:

היתרון של החכמה על הסכלות הוא זמני לחיי האדם. בסיום חיי האדם, החכם והכסיל מגיעים לאותו בית הקברות. פסוק ט"ז מחזיר אותנו למבוא הכללי של קהלת בפרק א': "אין זְכוּרֹן לְרֵאשִׁינִים וְגַם לְאַחֲרֵינִים שִׁיְהִיו לֹא יִהְיֶה לָהֶם זְכוּרֹן עִם שִׁיְהִיו לְאַחֲרֵנָה" [יא]. הבעיה המרכזית של קהלת שממרת את חייו היא בעיית המוות. המוות הוא עלבון לחיים, והוא נוטל מהם את משמעותם. זה בדיוק מה שקהלת אמר פה. קהלת מרחיב ברעיון זה בפרק ג' [יט-כא]:

(יט) כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהֵמָה וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד
לְכָל וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין כִּי הַפֶּל הֶבֶל: (כ) הַפֶּל הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אֶחָד הַפֶּל הִיָּה מִן
הָעֶפֶר וְהַפֶּל שָׁב אֶל הָעֶפֶר: (כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמַעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה
הִיֶּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאָרֶץ:

בפשטות הטענה של קהלת פה היא שאם המוות מכלה את הכל, אז אין הבדל בין האדם לבהמה. המוות אורב לחיי כל יצור, אז מה ערכו של האדם? האדם באשר הוא אדם רוצה להיות מעוגן בנצח. ברמת העיקרון הוא היה רוצה לחיות לנצח, או לכל הפחות לראות משמעות נצחית לחייו. אך קהלת אומר שאין משמעות נצחית ואין זכרון לראשונים. המוות מפסיק את חיי האדם גם למפרע. כל המאמצים של האדם - הכל הולך לאיבוד ומתבטל למפרע ברגע המוות. המוות הופך את חיי האדם לאפיזודה חולפת חסרת משמעות. המוות הוא ביטול של רעיון ההתקדמות. בגלל שהאדם נתון למחזוריות ביולוגית שבה נתונים גם הצמחים ובעלי החיים - אז אין חשיבות למעשיו, וממילא אין התקדמות.

יכול להיות שזו הסיבה העמוקה שקוראים את קהלת בצאת השנה. חג הסוכות הוא חג האסיף, כלומר סיום המחזור החלקאי בטבע. מבחינת החקלאי זו שמחה גדולה, אך מבחינה התפיסה המחשבתית - זה מעורר אותנו למחשבה על חילופי עונות בחיי האדם. המחזוריות של הטבע קיימת גם אצל האדם. החקלאי מדי שנה חורש, זורע, מנכש ובסוף קוצר - כדי שבשנה הבאה הוא יעשה את אותו הדבר. גם האדם נתון במערכת מחזוריות טראגית, ואם כן במה הוא שונה מצמח השדה? גם הוא נתון במחזוריות חסרת פשר ותכלית בגלל המוות. אילולא המוות, היה משמעות לחיים. אך חיים שהמוות מפסיק אותם מאבדים את משמעותם.

קהלת לא שולל את כל משמעות החיים, גם לדעתו ישנם ערכים חיוביים, אבל הבעיה היא שגם הדברים החיוביים מאבדים את משמעותם בעקבות איבוד החיים עצמם. קהלת נאחז בשמחה, בהנאה חיובית מעמל האדם, ובחכמה המעשית. קהלת לא מקשה מדוע יש מוות, אלא הוא דן על החיים כמו שהם. על החיים האלו הוא אומר שהם חסרי טעם מכיוון שהם נמצאים בצילו של הכליון המוחלט. יש יתרון בלימוד קהלת בצעירות מכיוון שלא מבינים אותו. מי שלא קרוב למוות רואה את השאלה עליו כשאלה תיאורטית. אבל האמת היא שיכול אדם לחיות חיים בצל המוות בצעירותו, ולהבין שלא מדובר בשאלה תיאורטית אלא בחוויה קיומית.
כעת קהלת מציג סיכום ביניים:

(יז) וְשָׂנֵאתִי אֶת הַחַיִּים כִּי רַע עָלֵי הַמַּעֲשֵׂה שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי הַפֶּל הֶבֶל וְרַעוֹת רוּחַ.
(יט) וּמִי יוֹדֵעַ הַחֶכֶם יִהְיֶה אוֹ סֶכֶל וְיִשְׁלַט בְּכָל עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי וְשִׁחַכְמַתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם זֶה
הֶבֶל: (כ) וְסִבּוֹתַי אֲנִי לִיֵּאֵשׁ אֶת לְבִי עַל כָּל הָעֲמָל שֶׁעֲמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: (כא) כִּי יֵשׁ אָדָם
שֶׁעֲמָלוֹ בְּחֶכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וְלֹא אָדָם שֶׁלֹּא עֲמַל בוֹ תִּתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם זֶה הֶבֶל וְרַעַה רַבָּה:
(כב) כִּי מָה הִנֵּה לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לְבוֹ שֶׁהוּא עֲמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: (כג) כִּי כָל יָמָיו
מְכַאֲבִים וְכַעַס עֲנִינּוֹ גַּם בְּלִילָה לֹא שָׁכַב לְבוֹ גַּם זֶה הֶבֶל הוּא:

המוות הופך את החיים למעמסה, מכיוון שהאדם לא מוכן להשלים עם העובדה שהוא נקודה קטנה במחזוריות של הטבע. הבהמה לא סובלת מהמחשבה על המוות, אך האדם שנולד עם הכרה שכלית, שונא את החיים כאשר הוא מבין את ערכו בתוכם.

לאחר שקהלת סיכם את הנסיון החמישי, הוא חוזר לנסיון הרביעי: "וְשָׂנְאֵתִי אֲנִי אֶת כָּל עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאֲנִיחֶנּוּ לְאָדָם שֶׁיְהִי אַחֲרָי" [יח]. אותו עמל שקהלת היה שמח בו בנסיון הרביעי, כל הרכוש שנוצר בחריצות, אינו אלא הבל, וקהלת מסביר פה מדוע. האדם עמל כל כך הרבה, ובסוף בנו יורש את הכל. כמה אנשים טורחים ודואגים לבניהם, וכמה חשוב לכל ספרי התנ"ך שהאדם ישאיר בנים. כמה חשוב שבניו ירשו את האדם ובכך יתנו לו זכרון נצחי, וכמה חשוב שאשתו תתייבם כדי לקיים את שם המת. קהלת אומר להפך - הוא שונא את עמלו בגלל מי שירש את החפצים - כלומר בנו. גם הירושה הזו היא הבל. גם אם היורש הוא בנו וגם אם הוא חכם, למה שהוא יזכה בעמל שקהלת עצמו עמל בו? אדם העומד אל מול המוות הוא בודד, אין לו משפחה ואוהבים. יש רק אותו, את חייו ואת המוות. לא יעזור שיש לו בן, ולא יעזור שהוא אוהב את הבן. קהלת קורא לבנו יורשו "אדם" - כלומר שנינו אנשים שבמקרה הביולוגיה קישרה בינינו, אך זה לא פותר את הבעיה שאני לא אשמח בעמלי, אלא הוא.